

TOMMI KURKI

Kielikäsitusten mosaiikki: havaintoja puhekielen näytteistä

1. Johdanto

Puhuttua suomea koskeva tutkimus on laventunut ja kirjavoitunut entisestään 2000-luvun kuluessa. Eräs näkyvimmistä viimeaikaisista tutkimusaloista on ollut kansanlingvistiikka, jossa tarkastellaan ei-kielitieteilijöiden kieltä koskevia havaintoja, asenteita ja metakieltä (ks. esim. Mielikäinen–Palander 2014, 17–20). Suomessa alalta on valmistunut muun muassa kaksi väitöskirjaa (Vaattovaara 2009; Nupponen 2011). Toinen tämän tutkimuksen aiheen kannalta tärkeä tutkimusala on sosiofonetiikka, jota on harjoitettu Suomessaakin (esim. Leinonen 2015), mutta jonka suomea koskeva tutkimus on toistaiseksi valitettavan vähäistä (kuitt. esim. Mustanoja–O’Dell 2007). Sosiofonetiikka ja kansanlingvistiikan erityisala havaintodialektologia eli kansandialektologia (*perceptual dialectology*) edustavat suorastaan samaa yhteistä tutkimusalaa (Foulkes–Scobbie–Watt 2010, 725), kun tarkasteltavana ovat segmentaalisten ilmiöiden lisäksi myös suprasegmentaaliset ilmiöt ja kiinnostuksen kohteena kielenkäyttäjien havainnot kielestä.

Tähänastisessa fennistisessä kansanlingvistisessä tutkimuksessa on tarkasteltu ei-kielitieteilijöiden kielikäsitteitä ja kielihavaintoja eli heidän kielitietoisuuttaan erilaisin menetelmin (ks. aiemmasta tutkimuksesta ja menetelmistä esim. Palander 2011, 17–19; Mielikäinen–Palander 2014, 19–25). Usein – varsinkin tutkielmissa – tarkasteltavina ovat olleet rajatusti jonkin paikkakunnan, alueen tai seudun ihmisten kielikäsitteet (esim. Heikkilä 2014; Haaramo 2015). Esimerkiksi mentaalikartoin on tutkittu ei-kielitieteilijöiden käsityksiä suomen murrealueista ja niiden nimityksistä. Mielikäinen ja Palander ovat toimineet kansanlingvistiikan pioneereina 1990-luvun lopulta lähtien Suomessa. He ovat koonneet tutkimukseensa (2014) aiempien tutkimusten havaintoja, ja tätä tutkimusta voinnee pitää laajimpana tähänastisista esityksistä.

Myös kuuntelukokeita on hyödynnetty aiemmissä tutkimuksissa. Esimerkiksi Räsänen ja Palander (2015) ovat tarkastelleet tavallisten kielenkäyttäjien havaintojen perusteella piirteiden salienttiutta ja murrepiirteiden keskinäistä vahvuutta, Vaattovaara (2012)

on tutkinut puolestaan, millaisia mahdollisia sosiaalisia mielikuvia ei-kielitetiilijöille syntyy kuultujen puhenäytteiden perusteella.

Tässä tutkimuksessa tavoitteenani on tarkastella taustaltaan erilaisten suomalaisten kielikäsitteitä hyödyntämällä verkkokyselyä, johon sisältyy 12 puhekielen näytteen sarja. Kyselyyn ovat vastanneet sadat suomenkieliset eri puolilta Suomea. Kysyn, millaisia mielikuvia vastaajille syntyy heille entuudestaan tuntemattomasta, anonymististä puhujasta ja miten he pyrkivät määrittelemään hänet, kun he kuulevat vain lyhyen katkelman hänen puheestaan. Toiseksi kysyn, missä määrin vastaajat kiinnostavat huomiota näytteiden prosodisiin piirteisiin, tässä tapauksessa loppunousuun, ja miten he kommentoivat niitä, kun kuuntelukokeen näytteissä on vaihtelevasti sekä segmenttaalisia että suprasegmenttaalisia piirteitä.

2. *Salienssi*

Dennis Preston esittää ei-kielenkäyttäjien kielitietoisuutta koskevassa mallissaan kielitietoisuuden koostuvan neljästä osa-alueesta. Tarkastelen tässä sitä aluetta, jota hän nimittää *saavutettavuudeksi* (*availability*; Preston 1996; 2002, 50–51; Mielikäinen 2005, 98). Keskityn tarkastelemaan suomalaisten kielitietoisuuden saavutettavuutta eli sitä, millaisia kieltä koskevia ilmiöitä kielenkäyttäjät havaitsevat ja millaisia mielikuvia heille niistä syntyy.

Keskeinen käsite tässä on salienssi (ks. esim. Räsänen–Palander 2015 ja siinä mainitut lähteet; Palliwoda–Schröder 2016, 259–262 ja siinä mainitut lähteet). Suurelle osalle salienssin määritelmiä on tyypillistä, että käsite liittyy tavalla tai toisella tietoisuuteen jostakin kielen ilmiöstä tai tämän ilmiön prominenssiin (ks. esim. MacLeod 2015 ja siinä mainitut lähteet). Muun muassa Kerswill ja Williams (2002) esittävät salienssin olevan kielellisen piirteen tai ilmiön ominaisuus, joka tekee ilmiöstä jollain tavalla perseptuaalisesti tai kognitiivisesti prominentin. Hickey (2000) esittää puolestaan, että salienssi tarkoittaa sitä, missä määrin kielenkäyttäjät ovat jostakin piirteestä tietoisia. Preston taas on kehittänyt prosessimallin, jolla hän pyrkii abstrahoimaan kehityskulkua kielellisen variantin havaitsemisesta sitä koskevaan reaktioon. Olennaista tälle mallille on, että vaikka lähtökohta koko prosessille on variantin huomaaminen, voivat nämä kaikki vaiheet olla tiedostettuja tai tiedostamattomia. (Preston 2010; 2011; ks. myös esim. Levon–Fox 2014.) Salientteja voivat olla siis myös vain perseptuaalisesti prominentit piirteet, jotka eivät välttämättä ole prominentteja kognitiivisesti.

Itse käsitteen määrittelemisen lisäksi eri tutkijat ovat pyrkineet määrittelemään salienssille myös kriteerejä (ks. esim. Trudgill 1986; Auer–Barden–Grosskopf 1998). MacLeod tosin kritisoi kriteerilistoja, sillä niiden tulkinta ei ole yksiselitteistä ja salienssi tulee niiden myötä hänen mukaansa määritellyksi turhan yksioikoisesti. Esimerkiksi Trudgillin kriteeri foneettisesta erilaisuudesta on ongelmallinen: variantit voivat olla foneettisesti erilaiset usealla eri tavalla. MacLeod kysyy muun muassa, mikä on riittävä foneettinen etäisyys, jotta Trudgillin mainitsema kriteeri täyttyy. Lisäksi piirteen salienttius riippuu aina myös piirteen sosiaalisesta kontekstista (esim. puhujan alueellisesta taustasta tai

etnisyydestä) ja variantti voi saada eri yhteyksissä hyvin erilaisia sosiaalisia merkityksiä, mitä kriteeristöissä ei ole otettu huomioon. Myös kielenkäyttäjien väliset erot jäävät kriteeristöissä huomiotta: MacLeod referoi artikkelissaan tutkimuksia, joissa on osoitettu, että havainnoijien kokemuksella eri varieteeteista ja myös heidän kognitiivisilla kyvyillään on vaikutusta siihen, mitkä variantit havaitaan ja kuinka hyvin varieteetit tunnustetaan. (MacLeod 2015, 87–89.)

Ráczin mukaan piirteestä voi tulla salientti, jos kuulija pitää sen esiintymistä epäodotuksenmukaisena tai epätavallisena.¹ Tehtyjä havaintoja verrataan omaan kielimuotoon ja projisoituun lingvistiseen normiin. Ráczin määritelmän mukaan salientti piirre toimii kielenkäytössä sosiaalisena tai alueellisena indeksoijana ja se voi olla tiedostetun sijasta tiedostamatonkin. (Rácz 2012, 2–4.) Tässä ajattelussa on nähtävissä jonkinlaisia yhtymäkohtia – erilaisista teoreettisista lähtökohdista huolimatta – myös ns. kolmannen aallon sosiolingvistiikan tutkimuksiin ja Penelope Eckertin (2008; 2012) käsityksiin indeksaalisuudesta. Näissä tutkimuksissa lingvistisen variaation katsotaan muodostavan semioottisen järjestelmän, joka potentiaalisesti ilmaisee yhteisön sosiaalisia suhteita. Erilaisin tyylein ilmaistut kielelliset ilmiöt saavat sosiaalisia merkityksiä, eikä variaatio siis pelkästään heijasta vaan myös rakentaa näitä merkityksiä.

MacLeod problematisoi salienssin määritelmiin sisältyvän pelkistyksen, että piirre joko on tai ei ole salientti, sillä hänen käsityksensä mukaan kyse on asteittaisista eroista (ks. MacLeod 2015, 89–90). Toisekseen muun muassa Levon ja Fox huomauttavat, että jonkin piirteen osoittautuminen jossakin koeasetelmassa salientiksi ei tarkoita, että piirre olisi salientti aina. Heidän mukaansa vuosikymmenten ajalta on sekä kielitieteellisiä että sosiaalipsykologisia tutkimuksia, joissa on osoitettu, että käyttäytymisen ja evaluaation suhde on hyvin kompleksinen ja siihen vaikuttavat useat yksilölliset, sosiaaliset ja kontekstuaaliset seikat. (Levon–Fox 2014, 189; aiemmin esim. Fazio 1986, 2007; Ajzen–Fishbein 2005; Bassili–Brown 2005; Preston 2010.)

3. Kyselylomake, äänitteet ja koeasetelma

Keräsin tämän tutkimuksen aineiston kyselylomakkeella, ja tavoitteenani oli kartoittaa yleisemmin suomalaisten kielikäsitteitä kuunteluttamalla informanteilla valikoituja puhekielen näytteitä. Kyselyyn sisällytin nykysuomalaisesta puhekielestä 12 äänitekatkelmaa. Näytteet valitsin Suomen kielen prosodian alueellinen ja sosiaalinen variaatio -hankkeen korpuksesta, johon äänitekatkelmia on kartutettu hankkeen aineistonkeruusivulla (www.puhu.utu.fi) erilaisin elisitoiduin tehtävin 8.4.2014–31.12.2016. Keruusivustolla vapaaehtoisille suomenkielisille informanteille on näytetty kuvallisia (video tai kuva) tai kielellisiä

1 Piirteestä voi tulla näin salientti, mutta tämä ei liene ainoa tapa varsinkaan, jos kyse on oman idiolektin piirteistä. Esimerkiksi Palanderin (2011, 119) tutkimuksessa, jossa kansanlingvistinen aineisto kerättiin haastatteluin, pohjoiskarjalaiset mainitsivat oman aluemuhteensa piirteitä luetellessaan kaikkein yleisimmin *mie*, *sie* -pronominit, joita suurin osa heistä käyttäneekin.

(tavallisesti ääni, joskus teksti) ärsykeitä, joihin he ovat reagoineet verbaalisesti, ja nämä verbaaliset reaktiot on äänitetty (hankkeesta ja tehtävistä ks. Kurki–Nieminen–Kallio–Behravan 2014; Nieminen–Kurki 2015; kuva 1). Keruusivustolla omaa puhetta äänittäneitä vapaaehtoisia kehoitettiin käyttämään sellaista kieltä kuin he käyttäisivät tavallisessa arkipäiväisessä vuorovaikutuksessa.

Kuva 1. Esimerkki Suomen kielen prosodian alueellisen ja sosiaalisen variaation tutkimushankkeen keruusivustolla käytetystä elisitoidusta äänitystehtävästä. Karttaopastustehtävä.

Pyrin valitsemaan kyselyn testausvaiheeseen sisältyvät näytteet sen perusteella, että ne poikkeaisivat prosodisilta piirteiltään toisistaan ja niissä olisi niukasti alueellisesti tai sosiaalisesti erottelevia fonologisia, morfofonologisia tai morfologisia piirteitä. Omia ääninäytteitään hankkeeseen tallentaneet henkilöt olivat saaneet halutessaan kuunnella toisten tallentamia anonymisoituja puhekatkelmia ja arvioida niitä. Useita korpuksen näytteitä kommentoitiin ”yleisiksi”, ”tavallisiksi” tai jollakin muulla tavalla neutraaleiksi.² Kommentit eivät ole yllättäviä, koska äänitteitä oli kerätty hankkeessa edellä kuvatulla tavalla juuri prosodisten piirteiden analysoimiseksi tarkasteluun.

Lopullisen kyselyn 12 puhenäytettä ovat eritaustaisilta suomenkielisiltä puhujilta. Näidenkin näytteiden on luonnehdittu kuulostavan usein tavallisilta tai yleisiltä, vaikka niissä on paitsi erottelevia suprasegmentaalisia piirteitä myös jonkin verran alueellisesti tai sosiaalisesti erottelevia segmentaalisia piirteitä. Aineistoa keräsin kyselylomakkeella sekä verkossa että kahdella yliopiston kurssilla. Sähköinen kyselylomake oli vapaasti

² En tarkastele tässä artikkelissa informanttien mielikuvia eri piirteiden neutraaliudesta, koska olen käsitellyt sitä toisaalla (ks. Kurki tulossa).

saatavilla verkossa 22.5.–15.9.2017. Helsingin yliopistossa aineistoa kerättiin Suomi kieliyhteisönä -kurssin osallistujilta helmikuussa 2017 ja Turun yliopistossa kielen vaihtelun kurssin opiskelijoilta heti kurssin aluksi elokuussa 2017.³

Verkkokyselyä mainostin tutkimushankkeen omilla sivuilla (www.puhu.utu.fi) sekä sosiaalisessa mediassa. Osa kyselyn vastaajista oli samoja henkilöitä, jotka olivat äänittäneet aiemmin puhekielen näytteitään tutkimushanketta varten.⁴ Kyselyyn vastasi kaikkiaan 342 henkilöä: verkkokyselyyn saatiin vastaukset 259 informantilta; yliopistokursseilla kyselyyn vastasi 44 opiskelijaa Helsingin yliopistosta ja 39 opiskelijaa Turun yliopistosta. Näytteiden järjestys oli kaikille sama. Kaikki vastaajat eivät kuunnelleet kaikkia näytteitä ja vastanneet kyselyä loppuun asti. Keskimäärin vastaajat kuuntelivat ja kommentoivat 10,1:tä näytettä.

Kyselyn koeasetelmassa kukin vastaaja sai kuunneltavakseen kunkin puhekielen näytteen yksitellen, ja häntä pyydettiin vastaamaan seuraaviin kysymyksiin:

- a) Ketkä puhuvat tai voisivat puhua samalla tavalla kuin näytteessä kuultu henkilö (tai ketkä eivät ainakaan puhu näin)?
- b) Kiinnittikö jokin kuullussa näytteessä erityistä huomiota? Jos kiinnitti, mikä?

Avokysymysten välissä informanteille tuli vastattavaksi seitsenkysymyksinen osio, jossa kartoitettiin vastaajien kielikäsitteitä, mutta tässä artikkelissa keskityn vain avokysymyksiin annettuihin vastauksiin. (Ks. liite 1.) Verkossa kyselyyn vastanneet saivat kuunnella näytteen niin monta kertaa kuin halusivat. Helsingin ja Turun yliopiston kursseilla kyselyyn vastanneet kuulivat kunkin näytteen kahteen kertaan.

4. Kuuntelutestien soveltuvuudesta

Kielikäsitusten ja -asenteiden tutkimuksessa on käytetty useita eri menetelmiä (Mieli-käinen–Palander 2014, 21–25; Nupponen 2011, 30–33), myös kuuntelunäytteitä (esim. Nupponen 2011; Campbell–Kibler 2013; Kristiansen–Pharao–Maegaard 2013; Cramer–Montgomery 2016; myös monissa pro gradu -tutkielmissa, mm. Vilhula 2012, Tamminen 2017). Suomea koskevassa kansanlingvistiksessä tutkimuksessa kuuntelukokeita lienee käytetty yleisimmin silloin, kun on pyritty selvittämään, kuinka hyvin informantit tunnistavat eri murteita tai kielimuotoja (ks. esim. Palander–Nupponen 2005, 42–45; Nupponen 2011; Vaattovaara 2009, 136–143).

Nupposen (2011, 31) mukaan informantit ovat kuvailleet kansandialektologisissa tutkimuksissa spontaanisti varieteetteja tai vaihtoehtoisesti tutkijat ovat käyttäneet jotain

3 Kiitän Hanna Lappalaista siitä, että aineistoa sai kerätä hänen kursseillaan. Enemmistö TY:n kurssin osallistujista ei ollut suorittanut ennen tätä mitään vaihtelua tai puhuttua kieltä käsittelevää kurssia.

4 Vain yksi informantti 12:sta puhenäytteessä äänessä olevasta informantista vastasi kyselyyn. Hänen omaa näytettään koskevia arvioita ei ole otettu tarkastelussa huomioon.

johdattelevaa aineistoa, jolla tutkittavat on yritetty saada kuvailemaan kielenkäyttöä. Informantteja on esimerkiksi saatettu pyytää kääntämään yleiskieltä murteelle tai poimimaan murteen tyypillisyyksiä kuuntelu- tai tekstinäytteistä. Nupposen käsityksen mukaan ensimmäisenä maallikolle spontaanisti mieleen tulevat ilmiöt vastannevat parhaiten maallikon käsitystä kielimuodosta. Johdattelevaa aineistoa on tapana käyttää, kun pyritään tutkimaan jonkin piirteen havaitsemista tai halutaan selvittää, mitä piirteitä kielenkäyttäjät tunnistaa johdattelevasta aineistosta. Omassa tutkimuksessani yhdistelen aineksia näistä kahdesta tavasta. Koska informantit saavat kuultavakseen valikoituja näytteitä, heidän huomionsa kohdistuvat tietysti pääasiallisesti sellaisiin aineksiin, joita näytteissä on kuultavissa.⁵ Tässä mielessä tämän tutkimuksen aineisto soveltuu hyvin sen tarkastelemiseen, miten hyvin vastaajat kiinnittävät huomiota näytteissä esiintyviin prosodisiin ilmiöihin.

Informanttien vastausten perusteella ei saada kokonaisvaltaista kuvaa puhujien varieteeteista tai tyyleistä, enkä tähän pyrikään. Tavoite on tällä metodilla ja tällä tutkimusasetelmalla täydentää kuvaa suomalaisten kielikäsitteistä, koska tilanteen ja tehtävän voi olettaa vaikuttavan informanttien havaitsemistapoihin. Tarkoitus on selvittää, millaisia mielikuvia puhujista syntyy, mihin piirteisiin kiinnitetään huomiota ja mahdollisesti millaisia (sosiaalisia) merkityksiä piirteille annetaan.

Toisin kuin jossain aiemmissa tutkimuksissa (esim. Palliwoda–Schröder 2016; Riionheimo–Palander 2017) en pyri selvittämään, kuinka tunnistettavia eri murteet tai varieteetit ovat tai kuinka hyvin tietyt varieteetit tai piirteet tunnistetaan, vaan kuinka hyvin piirteet havaitaan ja miten niitä kommentoidaan. Siksi näytteiksi ei valittu sen kaltaisia näytteitä, jotka olisivat edustaneet siinä mielessä perinteistä käsitystä murteesta, että niissä olisi esiintynyt runsaasti keskeisimpinä pidettyjä segmentaalisia ominaispiirteitä. Tutkimusongelma ja valitsemani lähestymistapa muistuttavat paljon Vaattovaaran (2012) sekä Kurjen ja Siitosen (2014) tutkimuksia, joissa informantteja pyydettiin puhenäytteen jälkeen pelkistetysti arvioimaan, missä kuullulla tavalla puhutaan tai ketkä puhuvat näin. Koska muotoilu ”missä näin puhutaan” ohjaa herkästi vastaajan kommentoimaan puhujan alueellista taustaa, valitsin tähän tutkimukseen kysymyksen, ketkä nykypuhesuomalaiset voisivat puhua näin (liite 1).

5. *Analyysi*

5.1. *Puhujia koskevat kielikäsitteet*

Kuuntelusarjan kaikki näytteet on litteroitu soveltuvien osien käyttämällä puolikarkeaa SU-transkriptiota, jota on täydennetty sävelnousua osoittavin merkinnöin ja hakasulkeisiin lisätyin muita prosodisia ominaispiirteitä kuvailevin kommentein. Litteroidut katkelmat

⁵ Tavatonta ei kuitenkaan ole, että informantit ovat toisinaan kuulevinaan näytteissä jotain sellaista, mitä niissä ei esiinny (ks. esim. Nupponen 2011, 157).

on esitetty liitteessä 2. Tarkastelen aineistoa lähinnä kvalitatiivisesti ja osittain kvantitatiivisesti. Kvalitatiivisessa osiossa syvennän tarkasteluani esittelemällä esimerkkejä informanttien avoimiin kysymyksiin kirjoittamista vastauksista.⁶ Informanteille on heidän toisistaan erottamiseksi annettu yksilöintitunnus (esim. V55-HM): aloittava kirjain ilmaisee, onko informantti vastannut verkossa (V), Helsingin yliopistossa (H) vai Turun yliopistossa (T), ja sitä seuraa tunnistenumero sekä kirjainlyhenne (ks. liite 2), joka kertoo karkeasti, miltä alueelta hän on.

Kunkin katkelman kuultuaan informantit vastasivat, ketkä voisivat puhua näytteessä kuullulla tavalla. Sovelsin vastauksiin laadullista sisällönanalyysiä. Tarkasteluni lähtökohdaksi otin teoriaohjatun sisällönanalyysin: sosiolingvivistisestä ja kansanlingvivistisestä teoriasta ja tutkimustuloksista nousevat teemat ohjasivat analyysiäni, mutta etenin analyysissä kuitenkin aineiston ehdoilla. (Laadullisesta sisällönanalyysistä ja sen eri toteutustavoista ks. esim. Tuomi–Sarajarvi 2009, 98–98, 113.) Analyysissä teemoitin vastaukset, minkä jälkeen luokittelin jokaisen vastauksen ala- ja yläluokkiin, kunkin vastauksen joko yhteen tai useampaan luokkaan. Tässä tarkasteltavat luokat ovat puhujan a) alueellinen tausta, b) sosiaalinen tausta, c) tilanteinen konteksti, d) yleiskieli, e) suomenkielisyys, f) henkilön luonteenpiirteet, mielentila ja taidot sekä g) eksplisiittiset vertailut arvioijaan itseensä ja julkisuuden henkilöön. Luokitteluperusteita tai luokkia en päättänyt ennen aineiston läpikäyntiä, vaan aihetyypit muodostin aiempaan tutkimuskirjallisuuteen tukeutuen ja aineistoon pohjaten.

Kolmen ensimmäisen luokan teemoittelu perustui perinteiseen sosiolingvistiikassa käytettyyn perusjakoon diatyyppisestä ja dialektaalisesta vaihtelusta, joista jälkimmäisen piiriin kuuluvat sekä alueellinen että sosiaalinen vaihtelu (ks. esim. Halliday 1978, 35, 225; Paunonen 1982, 35, 98–104). Alueellisen komponentin sisältävät tai niistä yksinään koostuvat vastaukset kommentoivat tavalla tai toisella kuullun puhujan synnyin-, asuin- tai kotipaikkaa, ts. fyysistä ympäristöä. Sosiaalisen komponentin sisältävät tai niistä pelkästään koostuvat vastaukset käsitelivät tavalla tai toisella puhujan oletettua ikää, sukupuolta, koulutusta tai ammattia. Sen sijaan vieraskielisyyttä tai suomenkielisyyttä käsittelevät vastaukset, jotka olisivat sopineet myös osaksi sosiaalista taustaa, rajasin omaksi luokakseen: kaikki näytteissä puhuvat ovat suomenkielisiä, ja siksi oli perusteltua erotella suomenkielisyyttä koskevat ainekset vastauksessa myöhempää analyysiä varten. Tilanteista kontekstia arvioivat vastaukset tarkastelivat puolestaan oletettuja keskustelukumppaneita, muita osallistujia, puhujan oletettua tavoitetta tai päämäärää, tilanteen puitteita tai harvemmin myös topiikkia (vrt. tilanteiseen variaation vaikuttavat tekijät; em. tekijöistä ks. esim. Hymes 1986; Lappalainen 2004, 45–49). Koska aiemmissa tutkimuksissa (esim. Paliwoda–Schröder 2016; Preston 1999, xxii–xl) on tarkasteltu myös varieteettien suhdetta standardivarieteettiin tai informanttien korrektiksi mieltämää kielenkäyttöä, luokittelin omaksi ryhmäkseen myös ne vastausten osat tai vastaukset, jotka kommentoivat jotenkin kuullun suhdetta yleiskielisyyteen, yleiskieleen, kirjakieleen tai kirjakielisyteen.

6 Esimerkit ovat alkuperäisessä kirjoitusasussaan.

Alueellista taustaa kommentoiviin vastauksiin laskin suorien aluepaikannusten lisäksi muun muassa ne vastaukset, joissa ilmaistiin näytteen viittaavaan useaan eri fyy-siseen ympäristöön, tai sellaiset hyvin harvinaiset vastaukset, joissa erikseen mainittiin, että puhujan asuin- tai synnyinseudusta on näytteen perusteella vaikeaa sanoa mitään tarkkaa.

Esimerkiksi näyte 6 (ks. liite 2; Kurki tulossa) on vain neljä sekuntia pitkä katkelma, jossa puhuu yli 20-vuotias pääkaupunkiseutulainen: *Ai mitä sä sanoit? en kuulluk ku toi radio huus.*

Näytteen kuulleista 279 vastaajasta 74,9 % määritteli puhujan joko ainoastaan alueellisesti tai alueellisesti ja jotenkin muuten. Selvä enemmistö luonnehti ainoastaan alueellista taustaa (ks. esim. 1–4). Sen sijaan silloin, kun alueelliseen luonnehdintaan liittyi jokin muu määrittystapa, kytkeytyy se kaikissa näytteissä tavallisimmin alueellisen taustan lisäksi puhujan sosiaaliseen taustaan (ks. esim. 5–6).

- (1) *Helsinki* V369-EP
- (2) *Helsinkiäinen, nopea puhetapa.* V2-KPP
- (3) *Tuntuu aika tutulta. Jotakin 100 kilometriä Hesasta pohjoiseen -aluetta.* V141-HM
- (4) *Hmm ehkä jotkut idän asukit, kenties pääkaupunkiseudulla asuvat* T28-LM
- (5) *nuorisokieltä, Helsingin seutu* V93-SV
- (6) *helsinkiäinen teini* T39-PK

Sosiaalista taustaa koskeviksi luokittelin sellaiset vastaukset, joissa tavalla tai toisella käsiteltiin vastaajan ikää, sukupuolta, ammattia tai koulutusta (esim. 7–9). Suuri osa näistä vastauksista koski ikää ja sukupuolta, josta sai tavallisesti verrattain selviä vihjeitä puhujan äänenkorkeuden perusteella. Sen sijaan koulutusta ja ammattia koskevat huomiot olivat harvinaisempia.

- (7) *Aika lyhyt, vaikea sanoa. Nuorten puhetapa.* V206-PerP
- (8) *Nuoret, nuoret aikuiset.* V46-SV
- (9) *Nuori nainen. Alempi koulutus.* V98-HM

Tilanteisen komponentin sisältävissä vastauksissa kommentoitiin oletettuja muita osallistujia kuin näytteessä puhuvaa henkilöä, tilanteen oletettuja sosiaalisia tai kulttuuri-sia puitteita tai puhujan tavoitteita tai päämääriä (10–12). Yleiskielisyyttä kommentoimien vastausten joukkoon laskettiin myös ne harvinaiset tapaukset, joissa erikseen eksplikoitiin, etteivät yleiskielisesti puhuvat ihmiset puhu kuullulla tavalla.

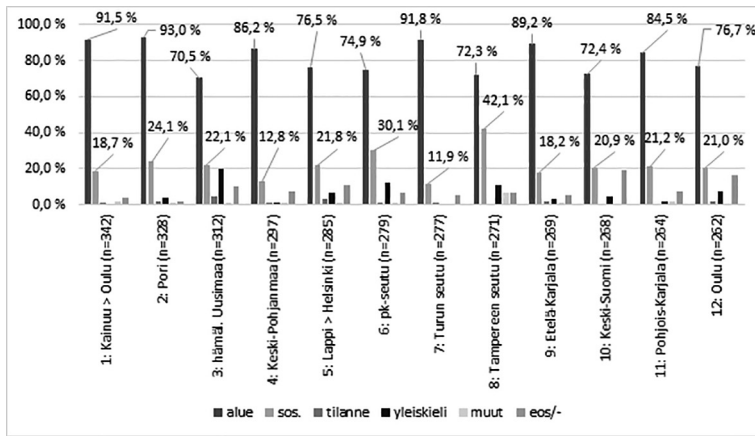
Eteläkarjalaisen näytteestä 9:

- (10) *Kirjakieltä yrittävä karjalainen.* V154-HM
- (11) *yleiskieltä käyttävä jonkin murrealueen edustaja Etelä-Suomesta* H7-PK

Näytteestä 7:

- (12) *Tosi voimakkaasti lounaismaalainen puhuja. On varmaan viettänyt lähes koko ikänsä samoilla seuduilla. Ei joutune töissään edustamaan asemaansa, vaan useimmiten vain puhumaan omana itsenään. Lounaismaalaisuus kuului lähinnä intonaatioissa, ääntötavassa ja sanojen muodoissa. V83-HM*

Kuvio 1. Miten informantit kuvailevat tai määrittelevät katkelmien puhujat? Vastaukset avoimiin kysymyksiin tyytetyinä yläluokkiin. Alueellisen ja sosiaalisen määrittelytavan yleisyys prosentiosuuksina.⁷

Päällimmäisin havainto puhujien määrittelyä koskevista tuloksista on se, että selvästi muita yleisempää oli määrittellä puhuja joko pelkästään alueellisin perustein⁸ tai ainakin niin, että osana määrittelyä oli mukana jokin alueellinen komponentti (ks. kuvio 1). Edelliseen havaintoon nähden on entistäkin kiinnostavampaa, että hyvin yleisesti useat vastaajat kommentoivat, että näytteet eivät olleet heistä kovinkaan murteellisia tai että ne olivat tavallisia (esim. 13–16, jotka kommentoivat näytettä 3). Siitä huolimatta näyte näytteeltä selvä enemmistö vastaajista mielsi, että puhuja on tai pitäisi olla paikannettavissa jotenkin alueellisesti, vaikkei tehtävänannossa kehoitettukaan erikseen näin toimimaan.⁹

⁷ Tilastollista merkitsevyyttä on tarkasteltu χ^2 -testillä frekvenssien pohjalta. Määrittelytapojen väliset erot ovat tilastollisesti merkitseviä ($X^2 = 408,31$; $df = 44$, $p = 0,000$). Jos kaikki ryhmät otetaan huomioon, muodostuu alle viiden suuruista odotettuja lukumääriä enemmän kuin 20 %, minkä vuoksi testit on tehty samoilla ryhmillä kuin kuviossa 1: χ^2 -testin vaatimusten vuoksi on kaksi runsaasti alle viiden suuruista odotettuja lukumääriä sisältävää ryhmää pitänyt yhdistää (tilanteinen + muut tai yleiskieli + muut). Riippumatta siitä, mitkä ryhmät yhdistetään, tulos on tilastollisesti merkitsevä, $p = 0,000$, ***). En vertaile erikseen opiskelijoiden ja muiden vastauksia tässä artikkelissa. Joka näytteessä selvästi yleisin määrittelytapa sekä opiskelijoilla että muilla oli määrittellä puhuja alueellisesti. Tosin muilla kuin opiskelijoilla alueellinen määrittelemine oli tilastollisesti merkitsevästi vielä yleisempää kuin opiskelijoilla lukuun ottamatta näytettä 8.

⁸ Vastauksista 81,9 %:ssa puhuja määriteltiin pelkästään alueellisesti.

⁹ Tässä ei tarkastella sitä, miten osuvia informanttien paikannukset olivat, vaan huomio kiinnittyy siihen, millaisia mielteitä kuullut näytteet herättivät kuulijoissa ja millä tavoin he pyrkivät luonnehtimaan kuulemiensa puhujia.

- (13) *Aika murteetonta, oisko jyväs kylästä länteen...* V210-KS
- (14) *Tämä kuulostaa aika tavanomaiselta yleissuomalta. Joitakin murrepiirteitä olin kuulevinani mutten osaa paikantaa kaupunkia/seutua. Ehkä Kouvola tai Loviisa* V218-Uu>PK
- (15) *Koulutetuhko, geneerinen; ei ehkä varsinaissuomalainen eikä pääkaupunkiseutulainen – ehkä hämäläinen?* V324-PK
- (16) *Neutraali puhekieli Etelä-Suomesta, ei Helsingistä.* V369-EP

Hämäläisellä Uudellamaalla syntynyt ja edelleen asuva puhuja (näyte 3; ks. liite 2) määriteltiin harvemmin alueellisesti kuin muiden näytteiden puhujat. Silti hänenkin alueellista taustaansa kommentoi peräti 70,5 prosenttia vastanneista.

Tulokset ovat hyvin samansuuntaisia kuin Satakuntalaisuus puheessa -hankkeen osatutkimuksessa, jossa kuuntelukokeen äänitesarja koostui paitsi nykysatakuntalaisista näytteistä myös valikoiden muualta Suomesta poimituista nykypuhesuomen näytteistä: vastaajat pyrkivät määrittelemään kuulemansa ihmisäänit yleisimmin juuri alueellisesti. (Kurki–Siitonen 2014.) Tämä ei tarkoita kuitenkaan sitä, etteikö kuulluissa näytteissä voisi olla sellaisiakin aineksia, jotka kantavat sosiaalisia merkityksiä (esim. Vaattovaara 2012). Tämän tutkimuksen ja satakuntalaishankkeen tulokset viittaavat kuitenkin siihen suuntaan, että useat piirteet ja puhettavat saattavat luoda kuulijoille päällimmäisenä mielikuvan puhujan alueellisesta taustasta tai että he arvelevat kielen varioivan ennen muuta alueellisesti. Tilanne vaikuttaa olevan tämä siitakin huolimatta, että suomalaisen puhutun kielen variaatio on hyvin erilaista kuin vuosikymmeniä sitten ja että siihen vaikuttavat hyvin monenlaiset tekijät alueellisen taustan lisäksi.¹⁰

Vaikka monesta informantista koesarjan näytteet – ja ilmeisesti arkielämässä kuullut tavat puhua suomea – vaikuttavat ”tavallisilta”, edellä esitetyt havainnot viittaavat siihen, että eri piirteet kantavat kielen muuttumisesta ja murrepiirteiden tasoittumisesta huolimatta myös alueellisia merkityksiä tai että alueella (esim. ”Helsingillä”) on erilaisia sosiaalisia merkityksiä (esim. ’urbaanius’). Käsittelen toisaalla (Kurki tulossa) tätä samaa kyselyaineistoa, mutta siinä artikkelissa tarkasteltavana on se, kuinka paljon kuullut näytteet muistuttavat vastaajien omaa puhetapaa, ja osittain myös se, mitä vastaajat pitävät neutraalina tai tavallisena puhuttuna suomena. Siinä ilmenee, että nekin informantit, joista kuullussa koesarjan oululaisnäytteessä 12 ei ole mitään erityistä tai jotka kertovat pitävänsä sitä jotenkin tavallisena tai neutraalina, tulevat käytännössä sijoittaneeksi kuullun puhujan ainakin alueellisesti. Usein he tulevat määritelleeksi hänen sosiaalista taustaanakin. Esimerkiksi informantti V252 KPP>PK>KS vastaa ytimekkäästi, ettei oululaisnäytteessä ole mitään erityistä (esim. 17). Kuitenkin kommentoidessaan myöhemmin samaa

¹⁰ Osa informanteista on toki voinut kuvitella, että tehtävään piti antaa nimenomaan alueellinen paikanus. Tehtävänanto ei siihen johdatellut, ja vaikuttaa epätodennäköiseltä, että näin suuri enemmistö – varsinkin verkossa vastanneista – olisi tehnyt omilla tahoillaan saman yksioikoisen tulkinnan.

näytettä hän tulee osoittaneeksi, että neutraaliudesta huolimatta näytteessä on jotakin, millä välitetään alueellisia tai sosiaalisia merkityksiä (esim. 18). Tämä on hyvä esimerkki siitä, että piirteiden ei tarvitse olla tiedostettu, jotta sillä voisi olla merkitystä ja se voisi olla sosiaalisesti salientti (ks. esim. Rácz 2012, 3; Levon–Fox 2014; Kurki–Siitonen 2014, 176–187).

(17) *Ei. Aika samanlaisia näytteitä. V252-KPP>PK>KS*

(18) *Hmm.. siistiä oli puhe. Ei tätäkään pysty kyllä helpolla sijoittamaan. Jäläkeen sana vois viitata esim oulun tai joensuun seudulle V252-KPP>PK>KS*

Olen toisaalla (Kurki tulossa) tarkastellut sitä, mikä puheessa koetaan neutraaliksi ja tavalliseksi. Tutkimuksessa käy ilmi, että osa vastaajista ei tunnista oman seutunsa varieteettia, koska pitää sitä tunnusmerkittömänä, tavallisena, geneerisenä tai neutraalina. Vastaajien erilaisiin kielikäsitteisiin vaikuttaa heidän oma taustansa (esim. Levon–Fox 2014). Kuulovaikutelmia suhteutetaan tyypillisesti toisaalta omaan kieleen tai oman lähipiiriin varieteettiin, toisaalta projisoituu normikieleen, joka suomenkielisille lienee yleiskieli tai yleispuhekieli, millaiseksi itse kukin sen sitten mieltääkään (Rácz 2012, 2–4; Kurki tulossa).

5.2. Loppunousu

Tarkastelen seuraavaksi, miten suprasegmentaalisiin piirteisiin kuuluva loppunousu havaitaan ja millaisia mielikuvia siihen liittyy. Tarkastelussani keskityn ennen muuta näytteeseen 8, jossa äänessä on alle 18-vuotias opiskelijatyttö Pirkanmaalta.

Kuuntelunäytteitä arvioineet vastaajat on jaettu seuraavassa analyysissä ryhmiin sen mukaan, mikä on heidän alueellinen taustansa. Kultakin informantilta on kysytty hänen syntymäpaikkansa ja nykyisen asuinpaikkansa lisäksi paikkakuntia, joilla hän on asunut pisimpään lapsena ja aikuisena. Ne informantit, joilla vähintään kaksi neljästä osatekijästä sijoittuu samalle alueelle, on määritelty vastaajana tämän alueen edustajaksi.

Suomen kielen perussävelkulusta esitetään yleensä kolme keskeistä seikkaa: 1) Suomen kielessä puhunnoksen perussävelkulkumallina on koko lausuman ajan laskeva perussävel, jossa sävelkuvio suuntautuu jatkuvasti yhä alemmas, vaikkakin painollisissa tavuissa nousee hetkellisesti ylöspäin. 2) Intonaatio ei erottele lausetyyppejä toisistaan. Muun muassa kysymyslause muistuttaa pitkälti väitelausetta, ja merkittävin ero on, että kysymyksen perussävel alkaa korkeammalta ja pysyy korkeammalla koko puhunnoksen ajan. 3) Puhejakson päättävä puhunnos eroaa sellaisesta, jonka jälkeen sama puhuja jatkaa puhettaan. (Ks. esim. Iivonen 1998, 317; Kurki–Nieminen–Kallio–Behravan 2014, 189.) Edellä kuvattua laskevaa perussäveltä, laskevaa deklinaatiokäyrää, kutsutaan myös pisteintonaatioksi. Sen ohella esiintyvää keskeneräisyyttä ja jatkuvuutta ilmaisevaa sävelkulkua nimitetään pilkkuintonaatioksi, ja siinä perustaajuus liikkuu pisteintonaatiota korkeammalla eikä laske pisteintonaation kanssa yhtä alas kuin aivan ennen puhunnoksen loppua. (Wiik 1998, 118–119; ks. esim. Anttila 2008, 71.)

Puhunnoksen lopussa esiintyvää sävelkulun nousua on toisinaan pidetty suorastaan täysin suomen intonaatiojärjestelmään kuulumattomana (Hirvonen 1970, 79), toisinaan sen esiintymistä on pidetty mahdollisena kaikukysymyksissä ja dialogipartikkeleissa (esim. Iivonen 2001, 140, 151; ks. myös Stenberg 2012, 35–36, 38). Iivosen mukaan kysymysten loppunousuissa ei ole kuitenkaan kyse mistään varsinaisesta kysymysintonaatiosta, vaan kuulijan huomioon ottamisesta tai häneen vetoamisesta. Lausuman kysyvyys voidaan ilmaista eri keinoin, muun muassa alun korkealla perustaajuuden huipulla, yleisesti korkealla Fo-tasolla tai jossain tapauksessa loppunousulla. (Iivonen 2001, 141, 146.)

Suuri osa tähänastisesta suomen prosodiaa koskevista tutkimuksista koskee yleis-kieltä ja lukupuhunaa, ja niiden aineisto on tyypillisesti tallennettu laboratorio-olosuhteissa. 2000-luvulla Sara Routarinne (2003) on tarkastellut keskusteluanalyttisestä viitekehystä käsin pääkaupunkilaisten koululaistytöjen keskusteluja ja niiden kerronnassa esiintyviä lausumanloppuisia sävelkorkeuden nousuja eli loppunousuja. Tätä ennen loppunousuja ei ole juuri todennettu esiintyneen tai esiintyvän Suomessa kaikukysymyksiä lukuun ottamatta. Ilmiöstä on kyllä yksittäisiä kuvauksia Rovaniemen, Tornionlaakson, Jällivaaran murteissa, joissa niiden esiintymistä on selitetty ruotsin tai saamen vaikutuksena, ja siitä on tehty satunnaisia havaintoja kaksikielisistä yhteyksistä, muun muassa Helsingistä. Sitä on voinut esiintyä myös idiolektaalisesti. (Iivonen–Nevalainen–Aulanko–Kaskinen 1987, 242 ja siinä mainitut lähteet; Routarinne 2008, 126–127 ja siinä mainitut lähteet.) Wande (1982, 52) kuvailee ilmiötä ”kertomissäveleksi” ja arvelee sitä esiintyvän laajemmin Pohjois- ja Itä-Suomessa, mutta hän ei erittele tätä mitenkään laajemmin. Täysin varmaa ei edes ole, onko näissä kaikkiaan kyse samasta intonaatiosta kuin Routarinteen havainnoissa. Nimittäin osalle Jällivaaran intonaatiotapauksia on Wanden (mt., 51) mukaan ominaista jyrkkää sävelkulun nousua seuraava sävelkulun lasku ennen loppua. Routarinteen loppunousua ei pidä sekoittaa sävelkuvioon, joka on ominainen osalle hämäläismurteita (ks. Yli-Luukko 2010).

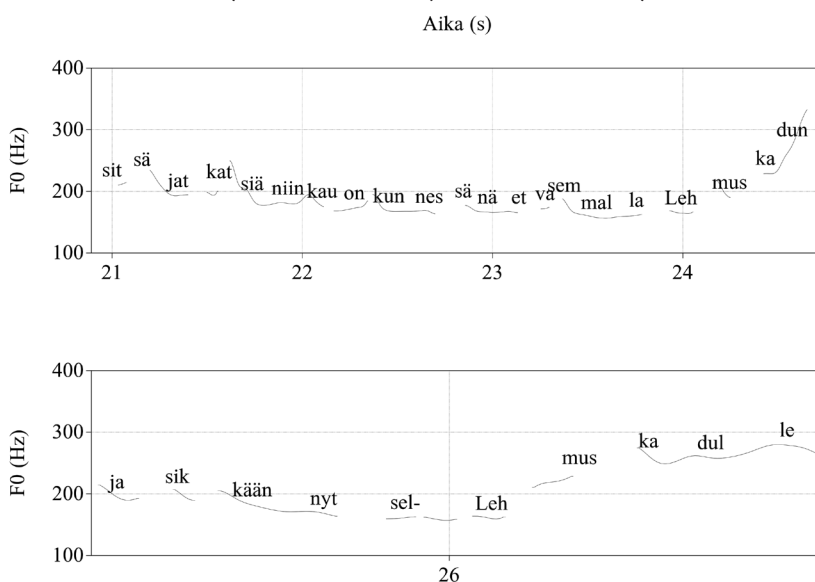
Routarinne (2008, 125) kertoo ennen väitöstutkimuksensa aloittamista huomaneensa, että intonaatio ilmaantui – yksittäisiä idiolekteja yleisemmin – eteläsuomalaisten tyttöjen puheeseen 1990-luvun aikana. Hän esittääkin, että ilmiö saattaa olla yleistymässä myös muualla ja muiden kuin nuorten naisten puheeseen (Routarinne 2003, 16). Toisaalta Routarinne on tehnyt kieliaineistoihin satunnaisia pistokokeita, jotka viittaavat siihen, että loppunousun esiintyminen ei rajoitu vain nuorten naisten kieleen (mt., 302). Samaan päätelmään viittaa myös se, että prosodiahankkeen aineistoon on kertynyt loppunoususta esimerkkejä useilta informanteilta, jotka kaikki eivät suinkaan ole pääkaupunkiseudulta, nuoria tai naisia. Routarinteen (mt., 302; 2008, 140) mukaan loppunousu on keskustelun osallistujille keino määrittää yhteistä maaperää ja varmistaa seurattavuutta.

Koesarjan näytteessä 8 Tampereen seudulla asuva alle 18-vuotias tyttö neuvoo reittiä (ks. kuva 1). Parissa muussakin koesarjan näytteessä on yksittäisiä kohtia, joissa lausuman lopussa sävelkulku nousee, mutta tälle näytteelle on ominaista, että loppunousuja sattuu lyhyeen 30 sekunnin katkelmaan useita (ks. kuvio 2).

Näyte 8: alle 18-vuotias koululainen Tampereen seudulta. Asunut samalla seudulla ikänsä.

okei eli ekaks sää meet, ↑Kustaankatua, pitkin, ja sit sä käännyt öö-, vasemmalle, Puistokadulle. sit sä jatkat sitä Puistokatua et se menee, läpi, ↑Rantapuiston. kunnes sä tuut öö- aa-, Pohjankadulle, jaa, siis sä käännyt, ↑vasemmalle, ↑Pohjankadulle. sit sä jatkat si(t)ä niin kauan kunnes sä näet vasemmalle ↑Lehmuskadun. sik sä käännyt sel- käännyt ↑Lehmuskadulle. ja sit sää, käyt poimimassa sen sun ↑kaverin [nauraen sun kaverin] sieltä. (32 s; karttaopastus)

Kuvio 2. Intonaatiokäyrä (F0) kuunteluserjan kahdeksannen näytteen katkelmasta

Rajaan tarkasteluni seuraavassa siihen, millaisia mielikuvia näyte ja ylipäätään siinä esiintyvät nousevat sävelkulut herättävät vastaajissa. Koska Routarinteen havainnot koskevat ennen muuta nuorten pääkaupunkilaisten tyttöjen puhetta ja koska näyte on tamperelaiselta nuorelta opiskelijalta, on vastaajat jaettu kolmeen ryhmään: niihin, joilla on taustaa hämäläismurteiden alueella; niihin, joilla on taustaa pääkaupunkiseudulla (Helsinki, Vantaa, Espoo); sekä muihin.

Näissäkin tuloksissa silmiinpistävää on, että merkittävälle osalle vastaajista huomio ei ole kiinnittynyt näytteen kielessä erityisesti mihinkään. Pääkaupunkilaisista vastaajista noin neljänneksestä (10/41) näytteessä ei ole mitään erityisesti huomiota herättävää. Muista vastaajista kokee tilanteen samanlaiseksi noin puolet (49,5 %, 93/188) ja hämäläistaustaisista yli puolet (25/42). Ryhmien väliset erot ovat tilastollisesti merkitseviä ($\chi^2 = 11,5062$; $p = 0,003$). Niistä, jotka eivät ole havainneet näytteessä mitään erityistä, suuri osa on jättänyt vastauskohdan tyhjäksi, mutta yksittäiset vastaajat ovat erikseen vastanneet, ettei mikään kiinnitä huomiota.

Niillä, jotka ovat näyttteessä havainneet jotain erityistä, huomio kiinnittyy hyvin erilaisiin seikkoihin. Useat ilmiöt tulevat mainituiksi vain yksittäisissä vastauksissa. Poikkeuksen muodostavat kaksi piirrettä, jotka ovat loppunousu ja yksikön toisen persoonan persoonapronominit (ks. taulukko 1). Jälkimmäisen piirteen havainnointia kuvastaa hyvin se, että eri vastaajat raportoivat kuulleensa eri variantteja. Vaihtelua on *sä*- ja *sää*-varianttien välillä, minkä lisäksi osa vastaajista raportoi näyttteessä kuuluvan joko *sie*- tai *siä*-variantti. Pääkaupunkiseutulaisista piirteeseen on kiinnittänyt huomiota jopa kolmannes vastaajista, mutta hämäläisistä ja muista vastaajista vain reilu kymmenesosa. Ryhmien erot ovat tilastollisesti merkitseviä ($\chi^2 = 12,1996$, $p = 0,002$). Aiemmassa tutkimuksessa on havaittu, että persoonapronomineista on tullut tavallisten kielenkäyttäjien puheessa yleisin piirre, jonka perusteella aluemurteita erotetaan. Yksikön ensimmäisen ja toisen persoonan persoonapronomineihin kiinnitetään huomiota, varsinkin jos ne poikkeavat omasta murteesta. (Ks. Mielikäinen–Palander 2014, 185–200.)

Taulukko 1. Eniten mainintoja saaneet, näyttteen 8 kielenkäyttöä koskevat ilmiöt hämäläismurteistaustaisilla, pääkaupunkiseutulaisilla ja muilla vastaajilla.

min		pääkaupunkiseutulaiset (n = 41)		muut (n = 188)		
kommentoitu ilmiö	n	kommentoitu ilmiö	n	kommentoitu ilmiö	n	% vastaajista
loppunousu	9	loppunousu	19	loppunousu	56	29,8 %
yks. 2. pers. pron. <i>sä</i> 3, <i>sää</i> 1, <i>sää</i> ~ <i>sä</i> 2	6	yks. pers.pron. <i>sää</i> 7, <i>sä</i> 4, <i>sie</i> ~ <i>sä</i> 1, <i>sä</i> ~ <i>sää</i> 2	14	yks. 2. pers.pron. <i>sä</i> 14, <i>sää</i> 6, <i>sie</i> 1 <i>sä</i> ~ <i>sää</i> 1 <i>siä</i> ~ <i>sää</i> 1	23	12,2 %
				<i>l</i>	6	3,2 %
loppuheitto loppuheitto 1, A:n loppuheitto 1	2	loppuheitto	2	loppuheitto loppuheitto 2, ei loppuheittoa 3	5	2,7 %
<i>s</i>	1	<i>s</i>	2	" <i>sä</i> -passiivi"	5	2,7 %
" <i>sä</i> -passiivi"	1	<i>sit</i> 'sitten'	1	"intonaatio"	3	1,6 %
intonaatio"	1	"intonaatio"	1	"nuotti"	3	1,6 %
<i>d</i>	1	<i>l</i>	1	<i>sit</i> 'sitten'	3	1,6 %
takainen ääntämys	1			<i>d</i>	2	1,1 %
				diskurssipartikkelit	2	1,1 %
				"vokaalien pidentämistä"	2	1,1 %
				"painotus"	2	1,1 %
				"rytmi"	2	1,1 %
				<i>s</i>	1	0,5 %
				äänenkorkeus	1	0,5 %
				"sanojen loput"	1	0,5 %
				"nouseva diftongi"	1	0,5 %
				" <i>elikkä</i> "	1	0,5 %
				"gemiinaan lyhentämistä"	1	0,5 %
				pikapuhemuodot <i>meet</i> , <i>tuut</i>	1	0,5 %
ei mikään piirre	1			ei mikään kielenpiirre	2	1,1 %

Pääkaupunkiseutulaisista loppunousun havaitsi melkein puolet, mikä on tilastollisesti merkitsevästi ($\chi^2 = 6,44$; $p = 0,04$) enemmän kuin hämäläistaustaisista, joista ilmiön havaitsi vain noin viidesosa, ja muista, joista loppunousun havaitsi vajaa kolmasosa (ks.

esim. 19–24). Pääkaupunkilaisissa on sekä yliopistossa suomea opiskelevia vastaajia (24) että muita (17). Pienen aineiston perusteella pääkaupunkiseudulla muut havaitsivat loppunousun selvästi opiskelijoita paremmin ($x^2 = 3,94$; $p = 0,047$): sikäläisistä opiskelijoista loppunousun on havainnut vain kolmannes (8/24), mutta muista pääkaupunkilaisista jopa kaksi kolmasosaa (11/27). Se, mistä tämä johtuu, jää tämän aineiston pohjalta selvittäväksi tulevilla prosodiahankkeen julkaisuissa.

- (19) *Pääkaupunkiseudun puheelta kuullosta ja nuoren ja naisen, mies ei käyttäisi tuota kesken lauseen nousevaa äänenpainoa.* V139-PerP
- (20) *Yleispuhekieli, ei mielestäni murrepainotusta tai sitten liian lähellä omaani etten erota.* V158-PKR
- (21) *Nuoret. Puhe aloitetaan sanalla ”elikkä”. Puheessa kuuluu selvästi nykynuorille (varsinkin eteläsuomalaisille) tyyppillinen loppuniekku, intonaation kohoaminen lauseen lopussa. Ärsyttävää...* V189-EP>KPP>KS
- (22) *Kiekuilevat alle kolmekymppiset kaikkialla Suomessa.* V248-KPP
- (23) *Pääkaupunkiseudun puhetapaa vastaava näyte. Monet sanat painotettu Suomen kielen vastaisesti, eli paino sanan lopussa.* V311-LM¹¹
- (24) *nuori etelä-suomalainen voi puhua näin... sanojen soinnin loppunousut viittaavat kähelle kehäteitä.* V338-SV

Yllä olevissa esimerkeissä käyvät hyvin ilmi ilmiön toisaalta nuoruuteen (ks. esim. 19, 21, 22, 24), toisaalta pääkaupunkiseutuun tai eteläsuomalaisuuteen liittyvät mielikuvat (19, 21, 23, 24). Osa informanteista ei havaitse loppunousua, ja osa arvelee oman taustansa selittävän sitä, ettei näytteessä erotu mikään erityisesti (20). Toisaalta kommentoissa näkyy arveluja siitä, että näytteen puhetapa loppunousuineen olisi yleinen tai yleistymässä etelästä muuallekin (20–22). Kiinnostavaa on myös, että loppunousun havainneista informanteista vain hyvin pieni osa arvioi vastauksissaan ilmiötä negatiivisesti tai positiivisesti: Positiivisesti intonaatiota luonnehti kaksi pääkaupunkiseutulaista ja yksi muiden ryhmään kuuluva. Negatiivisesti sävelkulkua puolestaan kommentoi pääkaupunkilaisista vain kolme, hämäläistaustaisista kaksi ja muista informanteista kahdeksan informanttia (ryhmien väliset erot eivät ole tilastollisesti merkitseviä, $p = 0,66$). Suhtautuminen on tavallisesti neutraalia, tai negatiivista suhtautumista ei raportoida.

Kun tarkastellaan kootusti, millaisia mielikuvia näytteessä 8 puhuvasta nuoresta naisesta syntyy, on nähtävissä, että käsitykset vaihtelevat suuresti eri vastaajien kesken (ks. taulukko 2). Sangen moni yhdistää kuitenkin näytteen nuorten tai nuorten aikuisten puhetapaan sekä alueellisesti Helsinkiin, pääkaupunkiseutuun tai yleisemmin Etelä-Suomeen. Tämä koskee niin hämäläistaustaisia, pääkaupunkiseutulaisia kuin muitakin

¹¹ Maallikoiden kielenkäytössä *paino(s)tus*, *paino* ja *painottaminen* voivat viitata kansanlingvististen tutkimusten mukaan (Mielikäinen – Palander 2014, 126–128) hyvin erilaisiin asioihin: yleisesti murreeroihin, sävelkulkuun ja yleissävyyn, äänteiden kesto- ja laatuun tai äänteiden huomiota herättävään esiintymiseen tai puuttumiseen. V311-LM kommentoi kahdessa eri vastauksessaan painoa ”lopussa”, minkä vuoksi se on varauksin yhdistetty loppunousuun.

vastaajia. Hämmäläistaustaisilla vastaajilla esiintyy jonkin verran vastauksia, joiden mukaan puhuja voisi olla rajatummin Tampereelta, Pirkanmaalta tai Hämeestä. Tällaisia vastauksia ei pääkaupunkiseutulaisilla tai muilla vastaajilla ole. Hämmäläistaustaisten sama hämmäläisvaikutelma ei johdu ainakaan hämmäläiseksi lauluksi nimitetystä sävelkuviosta (Yli-Luukko 2010) tai tamperelaisille tyyppillisestä tremulantin ääntämyksestä (ks. Mustanoja–O’Dell 2007), koska ne eivät ole tälle näytteelle ominaisia. Vaikuttaa siltä, että näytteessä on kuitenkin informanteille jotakin perseptuaalisesti, muttei kognitiivisesti prominenttia ja siten salienttia. Tämä voi liittyä CVCV(X)-tyyppisten sanojen vokaalien keston (ks. Kurki tulossa).

Taulukko 2. Vastaajien mielikuvat näytteessä 8 puhuvasta henkilöstä. Vastaukset luokiteltuna määrittelytavoittain.

hämmäläistaustaiset vastaajat (n = 42)		pääkaupunkiseutulaiset vastaajat (n = 41)		muut vastaajat (n = 188)		
puhujaa määrittävä seikka	n	puhujaa määrittävä seikka	n	puhujaa määrittävä seikka	n	% vastaajista
nuori/nuori aik.	14	nuori/nuori aik.	15	nuori/nuori aik.	59	24,5 %
pk-seutulainen	10	pk-seutulainen	15	eteläsuomalainen	32	13,3 %
eteläsuomalainen	9	nainen/tyttö	7	pk-seutulainen	30	12,4 %
tamperelainen, hämmäläinen, pirkanmaalainen	8	helsinkiäinen, uusmaalainen	5	helsinkiäinen	19	7,9 %
helsinkiäinen, stadilainen, uusmaalainen	7	eteläsuomalainen	4	nainen/tyttö	18	7,5 %
nainen/tyttö	4	tamperelainen, hämmäläinen	4	tamperelainen, pirkanmaalainen, hämmäläinen	10	4,1 %
kaksikielinen/suomea vieraana kielenä puhuva	4	kaupunkilainen	4	keskisuomalainen	7	2,9 %
		maassamuuttaja	4	lounaissyomalainen	6	2,5 %

6. Kokoavaa tarkastelua

Olen tarkastellut edellä suomalaisten kielenkäyttäjien kielikäsitteitä kuuntelukokeiden avulla. Kuuntelukokeita on hyödynnetty suomalaisessa tutkimuksessa ennenkin, mutta tässä tutkimuksessa on poikkeuksellisen, tosin ei ainutlaatuisen (ks. Riionheimo–Palander 2017), laaja informanttijoukko. Lisäksi, kun tavallisimmin kuuntelukokeita on käytetty suomalaisessa tutkimuksessa varieteettien tai piirteiden tunnistamiseen, on tässä kiinnostuksen kohteena yleisemmin se, millaisia mielikuvia informanteille syntyy erilaisista puhenäytteistä: miten he määrittelevät kuulemansa puhujan, mihin piirteisiin he kiinnittävät huomiota ja erityisesti, mitä huomioita he mahdollisesti tekevät loppunoususta?

Monen vastaajan mielestä useat näytteissä kuullut puhettavat kuulostavat ”tavallisilta” tai ”yleisiltä”. Silti suurelle enemmistölle vastaajista on ominaista, että he kuullessaan tuntemattoman henkilön puhuvan pyrkivät määrittämään hänet nimenomaan alueellisesti. Tavallista on, että mielikuva muodostuu vain alueellisen taustan perusteella tai alueellisesta taustasta yhdessä joidenkin muiden osatekijöiden kanssa. On eri asia, mitä vastaaja kuulee puhenäytteestä, mitä hän tiedostaa kuullessaan ja mitä hän raportoi kuulevansa. Niilläkin seikoilla, joita puhuja ei tiedosta tai raportoi kuullessaan, on merkitystä (ks. 5.1; Kurki tulossa).

Kielenpiirteet kantavat käyttäjistään erilaisia sosiaalisia merkityksiä, jotka voivat kytkeytyä muun muassa puhujan alueelliseen (Kurki tulossa) tai sosiaaliseen taustaan. Loppunousu vaikuttaa piirteeltä, jonka tavalliset kielenkäyttäjät yhdistävät nuoruuteen ja pääkaupunkiseutulaisuuteen tai laajemmin eteläsuomalaisuuteen. Ilmiöstä saa toisen käsityksen, kun tutustuu puheaineistoihin: Niissä on todisteita siitä, että loppunousua ei esiinny vain nuorten eteläsuomalaisten naisten puheessa. Esimerkiksi prosodiahankkeessa on vastaavia esimerkkejä miesten puheesta (ks. myös Routarinne 2003, 301). Ilmiötä on esiintynyt ilmeisesti jonkin verran ennenkin, mutta koska sitä ei ole dokumentoitu tarkasti, on epäselvää, onko sitä esiintynyt vain tietyillä alueilla vieraiden kielten vaikutuksesta ja satunnaisissa idiolekteissa. Osa suomalaisista tiedostaa ja tunnistaa hyvin loppunousun, mutta osa ei nähtävästi kiinnitä siihen mitään huomiota. Osa vastaajista mieltää, että loppunousu on yleistymässä.

Se, miten kielikäsitteitä kartoitetaan, vaikuttaa siihen, millaisia vastauksia saadaan. MacLeod (2015, 89) esittää, että tutkimatta eri yksilöiden eri piirteitä koskevia käsityksiä voimme tehdä kaksi oletusta, jotka saattavat olla virheellisiä: 1) Oletus, kuinka odotamme yksilöiden mieltävän tietyn piirteen, voi olla väärä. 2) Oletus, että kaikki kielenkäyttäjät mieltävät piirteen samalla tavalla, voi olla virheellinen. Kuuntelukokeet täydentävät ja monipuolistavat suomalaisten kielikäsitteistä saatavaa kuvaa. Sosiaalinen salienssi ja kielikäsitteet ovat dynaamisia. Siihen, kuinka jokin piirre havaitaan ja luokitellaan, vaikuttavat tehtävä-, yksilö- ja tilannekohtaiset tekijät. (Esim. Levon–Fox 2014; Preston 2010, 2011.) On havaittu, että sama informantti voi suoriutua erilaisissa testeissä aivan eri tavoin (esim. Palander–Riionheimo 2018).

Eri informanttiryhmiä ja informantit, kuten ne, joilla on erilainen murretausta, voivat mieltää piirteen eri tavalla ja kiinnittää huomiota eri ilmiöihin (Hickey 2000; ks. taulukko 1). Vaikka tutkimuksessa on pyrittävä yleistyksiin, on huomattava, että kieliasenteita ja -käsitteitä koskevissa tuloksissa näyttää olevan suuria yksilöllisiä eroja, jotka täytyy ottaa huomioon. Yleistyksiä on toki mahdollista tehdä, mutta jatkossa tarvitaan tutkimusta, jossa tarkastellaan yhä monipuolisemmin suomalaisten kielikäsitteitä. Näin toivottavasti paljastuu yleisten suurten linjojen takaa pienempiä yksityiskohtia. Niiden avulla pystytään luomaan laajempi mosaiikkimainen kuva, johon on mahdollista sovittaa hyvin erilaiset yksilöiden dynaamiset käsitteet.

Lähteet ja lyhenteet

- AJZEN, ICEK – FISHBEIN, MARTIN 2005: The influence of attitudes on behaviour. DOLORES ALBARRACIN, BLAIR JOHNSON ja MARK ZANNA (toim.): *The handbook of attitudes*, 173–221. Psychology Press, New York.
- ANTTILA, HANNA 2008: *The effect of interrogative function on intonation in spontaneous and read Finnish*. Pro gradu -tutkielma. Puhetieteiden laitos, Helsingin yliopisto. Saatavilla <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe200807301740>
- AUER, PETER – BARDEN, BIRGIT – GROSSKOPF, BEATE 1998: Subjective and Objective Parameters Determining ‘Saliency’ in Long-term Dialect Accomodation. *Journal of Sociolinguistics* 2 (2) 163–187. DOI 10.1111/1467-9481.00039.
- BASSILI, JOHN – BROWN, RICK 2005: Implicit and explicit attitudes. Research, challenges, theory. DOLORES ALBARRACIN, BLAIR JOHNSON ja MARK ZANNA (toim.): *The Handbook of attitudes*, 543–574. Psychology Press, New York.
- CAMPBELL-KIBLER, KATHRYN 2013: Connecting attitudes and language behavior via implicit sociolinguistic cognition. TORE KRISTIANSEN ja STEFAN GRONDELAERS (toim.): *Language (De)standardisation in Late Modern Europe. Experimental Studies*, 307–329. Novus Press, Oslo.
- CRAMER, JENNIFER – MONTGOMERY, CHRIS (toim.) 2016: *Cityscapes and Perceptual Dialectology, Global Perspectives on Non-Linguists’ Knowledge of the Dialect Landscape*. Language and Social Life, volume 5. de Gruyter, Berlin.
- ECKERT, PENELOPE 2008: Variation and the indexical field. *Journal of Sociolinguistics* 12, 453–476.
- 2012: Three waves of variation study. The emergence of meaning in the study of variation. *Annual Review of Anthropology* 41, 87–100. <https://doi.org/10.1146/annurev-anthro-092611-145828>
- FAZIO, RUSSELL 1986: How do attitudes guide behaviour? RICHARD SORRENTINO ja EDWARD HIGGINS (toim.): *Handbook of motivation and cognition: Foundations of social behaviour*, 204–243. Guilford, New York.
- 2007: Attitudes as object-evaluation association of varying strength. *Social Cognition* 25(5), 603–637. <https://doi.org/10.1521/soco.2007.25.5.603>
- FOULKES, PAUL – SCOBIE, JAMES M. – WATT, DOMINIC 2010: Sociophonetics. WILLIAM J. HARDCASTLE, JOHN LAVER ja FIONA E. GIBBON (toim.): *The Handbook of Phonetic Sciences*, 703–754. 2nd edition. Wiley-Blackwell, Chichester, UK. <https://doi.org/10.1002/9781444317251.ch19>
- HAARAMO, ANNIKA 2015: *Se on niin erilainen ja siksi jopa hauska. Kansanlingvistinen tutkimus hämääläismaallikoiden lounaismurretta koskevasta käsityksistä*. Pro gradu -tutkielma. Kieli-, käännös- ja kirjallisuustieteiden yksikkö, Tampereen yliopisto.
- HALLIDAY, M. A. K. 1978: *Language as Social Semiotic. The Social Interpretation of Language and Meaning*. Edvard Arnold, London.
- HEIKKILÄ, MAIJASTIINA 2014: *Lounaissuomalaisten murrekäsityksiä*. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Suomen kieli ja suomalais-ugrilainen kielentutkimus, Kieli- ja käännöstieteiden laitos, Turun yliopisto.
- HICKEY, RAYMOND 2000: Saliency, stigma and standard. LAURA WRIGHT (toim.): *The development of standard English 1300–1800, Theories, descriptions, conflicts*, 57–72 Cambridge University Press, London.
- HIRVONEN, PEKKA 1970: *Finnish and English Communicative Intonation*. Väitöskirja. Turun yliopiston fonetiikan laitoksen julkaisuja 8. Turun yliopisto, Turku.
- HYMES, DELL 1986 [1972]: Models of the interaction of language and social life. JOHN J. GUMPERZ ja DELL HYMES (toim.): *Directions in sociolinguistics. The ethnography of communication*, 35–71. Blackwell, Oxford.
- IIVONEN, ANTTI 1998: Intonation in Finnish. DANIEL HIRST ja ALBERT DI CRISTO (toim.): *Intonation systems. A survey of twenty languages*, 311–327. Cambridge University Press, Cambridge.
- 2001: Intonation of Finnish Questions. WIM A. DOMMELEN ja THORSTEIN FRETHEIM (toim.): *Nordic Prosody, Proceedings of the VIIIth Conference, Trondheim 2000*, 137–151. Peter Lang, Frankfurt am Main.

- IIVONEN, ANTTI – NEVALAINEN, TERTTU – AULANKO, REIJO – KASKINEN, HANNU 1987: *Puheen intonaatio*. Gaudeamus, Helsinki.
- KERSWILL, PAUL – WILLIAMS, ANN 2002: 'Saliency' as an explanatory factor in language change. Evidence from dialect levelling in urban England. MARI C. JONES ja EDITH ESCH (toim.): *Language change. The interplay of internal, external and extra-linguistic factors*, 8–110. de Gruyter, Berlin.
- KRISTIANSEN, TORE – PHARAO, NICOLAI – MAEGAARD, MARIE 2013: Controlled manipulation of intonational difference. An experimental study of intonation patterns as the basis for language-ideological constructs of geographical provenance and linguistic standardness in young Danes. TORE KRISTIANSEN ja STEFAN GRONDELAERS (toim.): *Language (De)standardisation in Late Modern Europe. Experimental Studies*, 355–374. Novus Press, Oslo.
- KURKI, TOMMI tulossa: Tavallisuus puhekielessä. Keski- ja pohjoispohjalaisten puhekieltä koskevia kielikäsitteitä.
- KURKI, TOMMI – NIEMINEN, TOMMI – KALLIO, HEINI – BEHRAMAN, HAMID 2014: Uusi puhe-suomen variaatiota tarkasteleva hanke. Katse kohti prosodisia ilmiöitä. *Sananjalka* 56, 186–195.
- KURKI, TOMMI – SIITONEN, KIRSTI 2014: 2000-luvun hanke Satakunnan puhutusta kielestä. Pronominit ja sananrajat nykysatakuntalaisen puheen ilmentäjinä. SUVI HEIKKILÄ (toim.): *Virtaa läpi vainioiden, Kokemäenjoki Satakunnan historiassa*. Satakunta XXX. Satakunnan Historiallinen Seura, Harjavalta.
- LAPPALAINEN, HANNA 2004: *Variaatio ja sen funktiot*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 964. SKS, Helsinki.
- LEINONEN, ANNE 2015: ”Riittää kun saa selvää”. *Vieraalla aksentilla tuotettu suomi nuorten arvioimana*. Väitöskirja. Jyväskylä Studies in Humanities 275. University of Jyväskylä, Jyväskylä.
- LEVON, EREZ – FOX, SUE 2014: Social Saliency and the Sociolinguistic Monitor. A Case Study of ING and TH-fronting in Britain. *Journal of English Linguistics* 42 (3), 185–217. <https://doi.org/10.1177/0075424214531487>
- MACLEOD, BETHANY 2015: A Critical evaluation of two approaches of defining perceptual saliency. *Ampersand* 2, 83–92.
- MIELIKÄINEN, AILA 2005: Matkimuksista määritelmiin. Miten murteista puhutaan? *Sananjalka* 47, 98–118.
- MIELIKÄINEN, AILA – PALANDER, MARJATTA 2014: *Miten suomalaiset puhuvat murteista? Kansanlingvistinen tutkimus metakielestä*. SKS, Helsinki.
- MUSTANOJA, LIISA – O'DELL, MICHAEL 2007: Suomen *d* ja *r* sosiofoneettisessa kentässä. *Virittäjä* 113, 56–67.
- NIEMINEN, TOMMI – KURKI, TOMMI 2015: Prosovar-hankkeen väliraportti. Puheaineiston keruusta verkossa sekä havaintoja aineistosta. MONA LEHTINEN ja UNTO K. LAINE (toim.): XXIX Fonetikan päivät, Espoo 20.–21.3.2015, 29–34. *Tiede + teknologia* 7/2015. Aalto-yliopisto, Espoo.
- NUPPONEN, ANNE-MARIA 2011: ”Savon murre” savolaiskorvin. *Kansa murteen havainnoijana*. Publications of the University of Eastern Finland. Dissertations in Education, Humanities, and Theology 11. University of Eastern Finland, Joensuu.
- PALANDER, MARJATTA 2011: *Itä- ja eteläsuomalaisten murrekäsitteet*. SKS, Helsinki.
- PALANDER, MARJATTA – NUPPONEN, ANNE-MARIA 2005: Karjalaisten ”karjala”. MARJATTA PALANDER ja ANNE-MARIA NUPPONEN (toim.): *Monenlaiset karjalaiset. Suomen karjalaisten kielellinen identiteetti*, 15–55. *Studia Carelica Humanistica* 20. Humanistinen tiedekunta, Joensuun yliopisto, Joensuu.
- PALANDER, MARJATTA – RIIONHEIMO, HELKA 2018: Imitating Karelian. How is Karelian Recalled and Imitated by Finns with Border Karelian Roots? MARJATTA PALANDER, HELKA RIIONHEIMO ja VESA KOIVISTO (toim.): *On the Border of Language and Dialect*, 85–126. *Studia Fennica Linguistica* 21. SKS, Helsinki.
- PALLIWODA, NICOLE – SCHRÖDER, SASKIA 2016: Perceptual Dialectology, speech samples, and the concept of saliency. Initial findings from the DFG-project ”Lay Linguists’ perspective on German regional varieties: Reconstructing lay linguistic conceptualizations of German in a perceptual dialectology approach”. JENNIFER CRAMER ja CHRIS MONTGOMERY (toim.): *Cityscapes and Per-*

- ceptual Dialectology, Global Perspectives on Non-Linguists' Knowledge of the Dialect Landscape*, 257–274. Language and Social Life, volume 5. de Gruyter, Berlin.
- PAUNONEN, HEIKKI 1982: Suomen kielen sosiolingvistinen vaihtelu tutkimuskohteena. M. K. SUOJANEN ja PÄIVIKKI SUOJANEN (toim.): *Sosiolingvistiikan näkymiä*, 35–110. Gaudeamus, Helsinki.
- PRESTON, DENNIS R. 1996: Whaddayaknow?: The modes of folk linguistic awareness. *Language Awareness* 5, 40–74. <https://doi.org/10.1080/09658416.1996.9959890>
- 1999: Introduction. DENNIS R. PRESTON (toim.): *Handbook of perceptual dialectology*, xxiii–xxxix. Benjamins, Amsterdam.
- 2002: Language with an attitude. J. K. CHAMBERS, PETER TRUDGILL ja NATALIE SCHILLING-ESTES (toim.): *Handbook of language variation and change*, 40–66. Blackwell, Oxford.
- 2010: Variation in language regard. PETER GILLES, JOACHIM SCHARLOTH ja EVELYN ZEIGLER (toim.): *Empirische Evidenzen und theoretische Passungen sprachlicher Variation*, 7–27. Peter Lang, Frankfurt.
- 2011: The power of language regard. Discrimination, classification, comprehension and production. *Dialectologia, special issue II*, 9–33.
- RÁCZ, PÉTER 2012: *Saliency in Sociolinguistics. A quantitative approach*. Inaugural-Dissertation zur Erlangung der Doktorwürde der Philologischen Fakultät der Albert-Ludwigs-Universität, Freiburg.
- RIIONHEIMO, HELKA – PALANDER, MARJATTA 2017: Rajakarjalainen kuuntelutesti. Havainnoijina suomen kielen yliopisto-opiskelijat. *Lähivertailuja* 27, 212–241. <https://doi.org/10.5128/LV27.07>
- ROUTARINNE, SARA 2003: *Tytöt äänessä. Parenteeseit ja nouseva sävelkulku kertojan vuorovaikutuskeinona*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 903. SKS, Helsinki
- 2008: Miksi intonaatio nousee? SARA ROUTARINNE ja TUULA UUSI-HALLILA (toim.): *Nuoret kielikuvassa, kouluikäisten kieli 2000-luvulla*, 125–145. Tietolipas 220. SKS, Helsinki.
- RÄSÄNEN, MAARET – PALANDER, MARJATTA 2015: Kansandialektologinen testi murrepiirteiden keskinäisestä murteellisuusjärjestyksestä. *Virittäjä* 119, 4–33.
- SKS = Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- STENBERG, MARIKA 2012: *Venäläisten maahanmuuttajien suomen kielen intonaatio kysymyksissä ja omistulauseissa*. Pro gradu -tutkielma. Kielten laitos, Jyväskylän yliopisto.
- TAMMINEN, HENRY 2017: *Tämän kulumun murretta jotenkii. Kuinka savonlinnalaiset tunnistavat kotimurteensa erityispiirteet?* Pro gradu -tutkielma. Suomen kieli, Itä-Suomen yliopisto.
- TUOMI, JOUNI – SARAJÄRVI, ANNELI 2009: *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. 5. uudistettu painos. Tammi, Helsinki.
- VAATTOVAARA, JOHANNA 2009: *Meän tapa puhua. Tornionlaakso pellolaisnuorten subjektiivisena paikkana ja murrealueena*. SKS, Helsinki.
- 2012: Spatial concerns for the study of social meaning of linguistic variables – an experimental approach. *Folkmålsstudier* 50, 175–209.
- VILHULA, KAISA 2012: *Pääkaupunkilainen puhekieli kahden paikallisen ryhmän kuulemana ja keskustelemana*. Pro gradu -tutkielma. Suomen kieli, Helsingin yliopisto.
- WANDE, ERLING 1982: *Tornedalsfinskan och dess särdrag*. SIGURD KLOCKARE ja ERLING WANDE (toim.): *Finska språket i Tornedalen*, 40–73. Fören. Norden, Stockholm.
- WIIK, KALEVI 1998: *Fonetiikan perusteet*. WSOY, Porvoo.
- YLI-LUUKKO, EEVA 2010: Hämäläinen laulu – puheen melodinen jaksottaminen. *Virittäjä* 114, 396–409.

TOMMI KURKI: The mosaic of language perception: Observations on colloquial Finnish

This article investigates the perception of colloquial Finnish samples under the theoretical framework of perceptual dialectology. It describes a subset of a data from a larger project exploring regional and social variation in Finnish prosody. The subset was drawn from an online questionnaire which

consisted of 12 recorded samples of colloquial Finnish. These samples have been characterised as “usual” or “normal” by different informants in the pilot study. Respondents of the questionnaire were asked to answer the following questions after hearing each sample: Which speakers would speak in the same way as the person just heard? Did something special catch your ear in the sample? 259 Finnish-speaking, non-linguist respondents with various regional and social background answered the online questionnaire. In addition, 83 students from the University of Helsinki and the University of Turku listened to the same samples and answered in the same questions while participating in a course.

The article also discusses the concept of salience. The same data subset (the online questionnaire) is also investigated in Kurki (forthcoming), wherein the respondents’ answers let us assume that there may often be something perceptually, but not necessarily, cognitively prominent in the samples. Many respondents note that the samples sound the same, although the reported subjective distances from the respondents’ own idiolects vary from one sample to another.

First, the article investigates how the informants perceive the speakers, that is how they describe and define a speaker right after hearing the sample. The data taken from the questionnaire is examined by content analysis. In this analysis, the data was organised around the following factors: the assumed regional background of a speaker; the assumed social background of a speaker, situational context, comparison to the standard Finnish, Finnish as a foreign language; an assumed trait, skills and state of mind of a speaker; explicit comparison between a speaker and a celebrity or a respondent. The analysis shows that the majority of respondents had defined the speakers regionally. This often also concerns speakers, whom the respondents find them sounding “normal” or “usual”. The result is interesting, especially when one keeps in mind that the respondents were not explicitly asked to specify where they believe the speakers come from.

Secondly, this article examines conceptions related to final rises in Finnish intonation. This is based on the perceptions of segmental and suprasegmental features in these 12 samples discussed in Kurki (forthcoming). The analysis of final rises in the present article focuses on the eighth sample in which the speaker is a 17-year-old female from the province of Pirkanmaa. Usually, the intonation of declaratives and narratives in Finnish is characterised as a falling declination, and final rises are considered rare and not to occur systematically. Routarinne (2004) investigated the conversations of teenage girls from the Finnish Capital Region, and found out that final rises are fairly common in their speech. This article investigates how the final rises are perceived. The respondents were divided into three groups: respondents from the Capital Region, respondents from the regions of Häme and Pirkanmaa and speakers from other parts of Finland.

Almost half of the respondents from the Capital Region perceived final rises, which differs statistically significantly from the respondents from Häme and Pirkanmaa (only one-fifth) and those from other parts of Finland (approx. one-third). Many respondents perceive final rises as a manner of speaking typical for adolescents and young adults, especially females. Final rises are found to be regionally typical for Finns living in Helsinki, the Capital Region or southern Finland. Surprisingly, final rises are seen as a neutral or positive feature; it is rarely seen as negative.

In general, the linguistic units and features of colloquial Finnish index meanings, some of which are social and some regional meanings. However, when scholars are concerned with perception and social salience, they aim to grasp dynamic phenomenon. Whether and how a linguistic feature is perceived and how it is classified depend on a range of individual, situational and task-specific factors. A scholar’s task is to outline the best overall picture possible from the small changing tiles of a large and complex mosaic. Utilising perception tests, with both their strengths and limitations, is a useful and functional tool in this process.

Liite 1

Ote luennolla käytetystä kyselylomakkeesta

KUUNTELUNÄYTE 2

- Ketkä nykysuomalaiset puhuvat mielestäsi näin? Vaihtoehtoisesti voit kertoa, ketkä eivät ainakaan puhu näin.
- Miltä kuulemasi puhenäyte kuulosti? Valitse vaihtoehdot, jotka ovat mielestäsi kuvaavimpia.

	5	4	3	2	1	0	en osaa sanoa
täysin yleiskielinen (kirjakielinen)	☐	☐	☐	☐	☐	☐	täysin puhekielinen ☐
täysin omaa puhetapaani vastaava	☐	☐	☐	☐	☐	☐	täysin omasta puhetavastani poikkeava ☐

	5	4	3	2	1	0	en osaa sanoa
miellyttävä	☐	☐	☐	☐	☐	☐	epämiellyttävä ☐
luonteva	☐	☐	☐	☐	☐	☐	epäluonteva ☐
ystävällinen	☐	☐	☐	☐	☐	☐	tyly ☐
vakuuttava	☐	☐	☐	☐	☐	☐	epävakuuttava ☐
virallinen	☐	☐	☐	☐	☐	☐	epämuodollinen ☐

- Kiinnittikö puhenäytteessä jokin erityisesti huomiota? Jos kiinnitti, mikä?

Liite 2

Kyselyn näytteet litteroituina ja informanttien alueorientaatiota selittävät lyhenteet

NÄYTE 1: Kainuussa syntynyt ja lapsuutensa elänyt yli 30-vuotias insinöörimies, joka muuttanut aikuistuttuaan Oulun seudulle (kesto 21 sekuntia; ärsykkeenä 10 eroa kuvissa)

siinä, vasemman puoleises_ei palamua tuolla, jorppakor rannalla niij kuin tuossa okeassa. oikeampuoleisess_øj kaks hyppivätä kallaa, vasemmampuoleisess_ei ok ko yksi. oikeampuoleiselta kuvasta puuttuu puska tuolta jo- vuorrej juuresta.

NÄYTE 2: Porilais syntynyt ja Porissa asuva alle 30-vuotias nainen, joka opiskelee yliopistossa.

no siis ko sää täst ny lähdet ni heti ensimmäisest vasemmal. sit sitä Puistokatuu suaraa suaraa suaraa, sit joe jälkee, tulee risteys ni siit vasurii. sit sitä suaraa tulee, Lehmuskadu risteys ni käännyt siihe Lehmuskadulle, ja sit siit tulee se ensimmäine kyytiläine. sit vedätte vaa suaraa. tulee semmone teeristeys [t-risteys], nii käännytte siit oikeelle, sitä Ruustinnakatu ajatte, ni sit siält tuleeki Kalle jo vastaa ja se tulee kyytii. (kesto 29,5 s; ärsykkeenä karttaopastus)

NÄYTE 3: Hämmäläismurteiselta Uudeltamaalta syntyisin oleva ja siellä asuva yli 40-vuotias tutkija. Työskentelee pääkaupunkiseudulla. (30 s, karttaopastus)

Käyt ottamassa Kallej kyytiin ja, tuut [hidastus], pikkusem matkaa [hidastus:] takasin siinä lukee [painotus:] Kauppakatu. Meet sitä suaraan taas joen ylitte se muuttuu Maaherran kaduksi. sit tulee Ul- Ulriikan katu., älä mees sinnev vaam meet vielä eteempäin., [painotus: koko lause] siinä oij Kustaan katu. käännyt sinne' oikeelle. siitä joen ylitte. ja kohta vasemmalla näkyikin tämmönen ja näkyikin [painotus:] Kisällin katu ja sieltä, oijkin tämä ravintalo Kruunu.

NÄYTE 4: Veteli – Kokkola: Syntyperäinen keskipohjalainen alle 30-vuotias mies, joka muuttanut maaseudulta Kokkolaan aikuisena. Toisen asteen koulutus, työskentelee asentajana.

Ajat sitä niij kauan suoraan että tulee, [painotus/hidastus] Ruustinnan katu elikkä se on niij ko kolomas risteys käännyt siitä taas oikealle. ja melekeen tiem päähä että tulee Lehemuskatu ja siitä vasemmalle ja het seuraava oikealle. (14 s; karttaopastus)

NÄYTE 5: Lapissa syntynyt ja lapsuutensa viettänyt alle 30-vuotias pääkaupunkiseudulla työskentelevä opettaja.

no nii ekä siinä, videolla dinosaurus kattoo, kauhuelokuvaa sateisena ja, myrskysenä iltana. ja sitä pelottaa. sitte, ilmeisesti seij kämppis tai joku kaveri lintu, tullee kotia, ja, tota jättää lækun siihen sohovalled dinosaurukseve vieree ja... (24 s; nähdyin videon referointi):

NÄYTE 6: Syntyperäinen yli 20-vuotias pääkaupunkiseutulainen, joka muuttanut hiljattain Itä-Suomeen opiskelemaan.

Ai mitä sä sanoit? en kuulluk ku toi radio huus. (4 s, repliikki keskusteluun)

NÄYTE 7: Turun pohjoispuolella Vakka-Suomessa syntynyt ja Turun seudulla elävä yli 40-vuotias nainen. Toisen asteen koulutus, viranomaisasiakaspalvelutehtävissä.

siihe, hänël luakses yhtäkki tule tämmönen sininel lintu. se ov varmaa jokù hänëñ kaveri. se sinisel linnum mukån_ilmesesti ol jokù tämmönev verinev veitsi ja, nyt se näke jottaim painajaisuni et, et se sininel lintu hyökkää päälle. se herä yhtäkki painaisunest ja, katto ikkunast ulos ko se näke ko toi se sininel lintu lähte kävèlemä [tonaalinen nousu koko viimeisessä sanassa] jonnekki. (20,5 s; nähdyn videon referointi)

NÄYTE 8: alle 18-vuotias koululainen Tampereen seudulta. Asunut samalla seudulla ikänsä.

Ks. luku 5.2.

NÄYTE 9: yli 50-vuotias eteläkarjalainen, kaupungissa ikänsä asunut opettajanainen.

aa- tost tota niin nii oikeempuolimmaiselt kalalt puuttuu toine e-, siis vasemmampuoleine evä. ja, dinosaurukses ei näytä olevam mittää, eroavaisuutta. öömontas virhettä miul nytt_on, löytyny? aa- joo, tulivuoren, tuolta vasemmalt puolelt puuttuu pensaita, toisest oikeempuolimmaisest kuvast, ja. (31,5 s; 10 eroa kuvissa):

NÄYTE 10: yli 20-vuotias keskisuomalaisessa maaseutukunnassa lapsuutensa elänyt nainen. Käynyt lukion, muuttanut Jyväskylään ja työskentelee myyjänä.

jatkat sitten takasin Lehmuskadulle, ja, Lehmuskatu päättyy jollon sunn_om pakko kääntyy, oikeelle ↑Ruustinnañkaulle. jota jatkat tonne' iham päätyy asti, mistä otat toisen, mieshenkilöñ ↑kyytii. jatkat takasteppäin, niin kunnes tuut Ruustinnañkaun ja Kauppakavun ↑risteyksee... (19 s; karttaopastus)

NÄYTE 11: Koko ikänsä Pohjois-Karjalan pohjoisosissa elänyt insinöörinainen.

minä òesin tarvinnu just niitä mustaviinimarjoja. eikkö sulla niitä oom missää jemmassa? ihar riittäsi semmonen kahvikupillineñ kaks korkkeintaan niitä. (15 s; vapaamuotoinen repliikki keskusteluun)

NÄYTE 12: yli 30-vuotias oululaissyntyinen ja Oulussa asuva korkeakoulutettu nainen. Työskentelee teknisellä alalla.

no nii, eli lähet tästä, Kustaañkadulta tonne' oikeelleppäin. ja käännyt ensimmäisestä vasemmalle, Puistokadulle. aa- jatkat sitä suoraan, sillan yli, ja sillan, jällekeen ensimmäisestä, otat vasemman. ja siitä ensimmäisen ristin-, ylitte, siin_on Tammikatu ja sitte... (20 s; karttaopastus)

Alueorientaatiolyhenteiden selitykset

Informantit on jaettu alueittain ryhmiin, sen mukaan, missä he ovat syntyneet, eläneet suurimman osan lapsuudestaan ja aikuisuudestaan ja missä he asuvat nyt.

EP = eteläpohjalaismurteet (eteläpohjalaismurteiden alueella)

EK = kaakkoismurteet

HM = hämäläismurteet

KPP = keski- ja pohjoispohjalaismurteet

KS = savolaismurteet, Keski-Suomi

LM = lounaismurteet

PerP = peräpohjalaismurteet

PK = pääkaupunkiseutu

PKR = savolaismurteet, Pohjois-Karjala

SV = savolaismurteet, Savo

Uu = hämäläismurteet, Uusimaa

Tommi Kurki

tommi.kurki@utu.fi

Suomen kieli ja suomalais-ugrilainen kielentutkimus

20014 Turun yliopisto